

Tarih ve Günce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
I/1, (2017 Yaz), ss. 305-310.

Kitap Tanıtımı

Book Review

Ayhan Vergili, Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken Kitabı (Hayatı, Eserleri ve Hakkında Yayınlar), 348 Sayfa, İşaret Yayınları, 3. Baskı, ISBN 978-975-350-305-1.

Yenal ÜNAL*

Türk düşünce tarihini yazmayı ilk deneyen münevverlerden biri hiç kuşkusuz seçkin bilim adamı Hilmi Ziya Ülken'dir. Ülken, hayatı adeta soluk soluğa yaşamış ve yoğun eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra kendinden sonra da yıllarca yaşayacak olan birçok eser kaleme almış üstün nitelikli bir bilim adamıdır. Türk kültür tarihinin 20. yüzyılda gelişimine en büyük katkıyı sunan araştırmacıların başında gelen Ülken, aynı zamanda felsefe ve sosyolojinin Türk akademilerinde birer disiplin haline gelmesinde ciddi emekler sarf etmiştir. Onun kaleme aldığı birçok kitap bugün dahi alanlarında temel kitaplar olarak emsalsiz yerlerini muhafaza etmektedirler. Örneğin 1933 yılında iki cilt hâlinde yayımlanan *Türk Tefekkür Tarihi* adlı yapıtı alanında bir ilk olduğu için bu anlamda oldukça büyük önem taşımaktadır. Eserin bu derece önemli olmasını sağlayan diğer bir etken ise Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Türk düşüncesinin gelişimini titiz bir incelemeyle gün yüzüne çıkarmış olmasıdır. *Türk Tefekkür Tarihi* adlı eser Türk düşüncesini ilk defa sistemli bir araştırma konusu yapan çalışma olması nedeniyle tarihî bir misyonu da üzerine almıştır. Çünkü 1930'lu yıllardan günümüze yaklaşık seksen yıl geçmiştir. Türk düşünce tarihi alanında bugün yazılan eserlerle bu kitabın karşılaştırılması aynı zamanda bu disiplinle ilgili bilimsel gelişmelerin ulaştığı seviye hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Bu kitapta Türk kültürünün "*Kutadgu Bilig*", "*Atabetül Hakayik*" gibi büyük ve klasik eserlerinin çeşitli açılardan yorumu, araştırılması ve tahlili de yer almaktadır. Hilmi Ziya Ülken, bu eserini daha sonradan iki ciltten oluşan *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı yapıtıyla

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, (yenalunal@yahoo.com).

desteklemiştir. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* bugün hâlâ Türk düşünce tarihi alanında en sağlam metinlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Eser ilk defa 1966 yılında iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Türk düşüncesinin son yüzyıllarda yetiştirdiği en önemli fikir ve sanat adamlarının tahlilini, biyografilerini ve eserlerinin nitelikleri başta olmak üzere birçok cepheden Türk düşününe katkılarının irdelendiği bu yapıt alanında çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Eser emsalsiz bir gözlemin, büyük bir dünya görüşünün ve ilim zihniyetinin çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. Kitap, Namık Kemal’den Ziya Gökalp’e, Ali Suavi’den Mustafa Suphi’ye, Dr. Abdullah Cevdet’ten Hikmet Kıvılcımlı’ya, Beşir Fuat’tan Prens Sabahattin’e, Yusuf Akçura’dan Ahmet Ağaoğlu’na, A. Hamdi Başar’a değin uzanan geni bir yelpazede Türk düşünce yaşamının tekâmülünü anlatmaktadır. Hilmi Ziya Ülken’in düşünce tarihi alanına katkı sağladığı düşünülebilecek diğer bir yapıtı da *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, adlı eseridir. Tarihin çeşitli dönemlerinde uygarlıkların birbirleriyle olan münasebetlerinde özellikle tercümenin işlevinin inceden inceye işlendiği bu eser; bilimin, sanatın, tekniğin bugünlere gelmesinde medeniyetlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin önemi üzerinde durmaktadır. Çeviri işleminin, bilginin başka coğrafyalara aktarımında kilit rolü üstlendiği görüşünü savunan bu yapıt, Türk düşünce tarihinin de tercüme yoluyla nasıl bir değişime uğradığı konusunda da önemli ipuçları sunmaktadır. *Millet ve Tarih Şuuru*, Hilmi Ziya Ülken’in Türk düşüncesi alanında yazdığı bir diğer önemli kitabıdır. Eser, Ülken’in Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarından itibaren, kitabın adında yer alan kavramlar ekseninde ve sosyolojiden siyaset bilimine, antropolojiden felsefeye kadar pek çok disiplinin ortak çerçevesinde kaleme aldığı özgün incelemelerin bir bütünüdür. Bu incelemeler, milletleşmeye sadece Avrupa uluslarından değil, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki diğer milletlerden de sonra başlayan genç Türkiye için adeta bir yol haritası konumundadır. Ülken, bu eserinde okuyucuları önce modern çağın toplum, millet, kültür, tarih, özgürlük ve demokrasi kavramlarının keşfine çıkarmaktadır. Akabinde Türkiye’nin yakın tarihindeki millileşme girişimlerini, diğer Doğu ve Batı uluslarıyla karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Son bölümlerde ise genç Cumhuriyet’in olgunlaşmaya doğru yol alan ulusal kültürü için, mevcut kaynaklardan yola çıkarak yeni saptamalarda bulunmuştur. Eserin ilk baskısı 1948 yılında gerçekleştirilmiştir. 60 yıl sonra eserin yeniden Türk okuyucusunun istifadesine sunulması Türk düşünce tarihi açısından bir zenginliktir. Bu çalışmalara ilave olarak rahatlıkla belirtebiliriz ki Hilmi Ziya Ülken’in düşünce alanında kaleme aldığı daha onlarca farklı eseri bulunmaktadır. Yazar kitaplık yaratabilecek çapta bir külliyat oluşturmuştur. Ülken bu yönüyle Türk düşünce tarihi alanında en üretken yazar olma özelliğini bugün de sürdürmektedir. Yazılan bu eserlerin her biri Türk düşünce tarihine çeşitli açılardan katkıda bulunmakla birlikte yukarıda incelenen eserlerden sonra yazarın kanaatimizce Türk düşünce tarihine kazandırdığı en önemli çalışmalarının isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: *İctimai Doktrinler Tarihi*, *Ziya Gökalp*,

*Şeytanla Konuşmalar, Dini Sosyoloji, İslam Düşüncesi-Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş, Yirminci Asır Filozofları*¹.

20. yüzyıl Türkiye'sinin yetiştirmiş olduğu bu büyük düşünce tarihçisinin ve eserlerinin etkilerini bugün de derinden hissetmek mümkündür. Türk toplumunun düşünce yapısını, Batı kökenli felsefe ve fikirlerle değil de; yerel düşün kaynaklarıyla anlamak isteyen her araştırmacı, düşünce tarihinin hangi konusuna eğilirse eğilsin karşısına öyle ya da böyle Hilmi Ziya Ülken çıkacaktır. Tabi bugünün araştırmacılarının onu yinlemek adına değil; bilakis yeni yorumlara ulaşabilmeleri için Ülken'den istifade etmeleri gerektiğinin altı burada yeniden çizilmelidir.

Önemini bugün de devam ettirdiğini belirttiğimiz Hilmi Ziya Ülken adına son derece geç kalınmış olunmakla birlikte bir anma-armağan kitap Ayhan Vergili tarafından hazırlanmıştır. Üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunacağımız "*Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken Kitabı*" adıyla yayımlanan bu armağan kitabı Ülken'i yeniden gündeme taşıması ve düşünce tarihiyle -öyle ya da böyle- ilgilenen araştırmacılara kaynaklık etmesi nedeniyle son derece önemlidir. Hiç şüphe yok ki bu eserin ortaya çıkma amaçlarından biri de Ülken'e bir anlamda vefa borcunun ödenmek istenmiş olmasıdır.

Ayhan Vergili, armağan kitabının kitap tanıtım bülteninde eserin ortaya çıkışı ve kapsamı hususunda şu önemli bilgileri vermektedir:

"Hilmi Ziya Ülken ve onun gibi az sayıda düşünür, 20. yüzyılda Türk fikir hayatına düşünceleriyle yön vermiş ve yeni açılımlar getirmişlerdir. Ülken, içinde yaşadığı toplumu ve olayları sosyolojik ve felsefi bakış açısıyla değerlendirmiş, sunduğu yaklaşımla sosyal bilimlere metodolojik katkı sağlamıştır. Düşüncelerini geniş toplum kesimleriyle paylaşan Hilmi Ziya Ülken uzun yazı hayatında pek çok çalışmaya imza atmıştır. O, sosyoloji ve felsefe alanında yaptığı yayınlarla Türkiye'nin ve Türk toplumunun sorunlarına ışık tutmaya çalışmıştır. Ülken, eserleriyle birçok çalışmaya da konu olmuştur. Bu eser, gerek yazar hakkında gerekse Türk fikir hayatı üzerinde çalışma yapacak olanlar için başvuru niteliği taşımaktadır."

Görüldüğü üzere eserin ortaya çıkışında Türk fikir hayatı üzerine çalışan araştırmacılara katkı sağlama amacı bulunduğu gibi yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız üzere Ülken'i yeniden gündeme taşıma ve ona vefa borcu ödeme istediği de ön plana çıkmıştır.

Adı geçen eser ilk defa 2006 yılında basılmış olup 2013 yılında ikinci baskısını gerçekleştirmiştir. Fakat bizim üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunacağımız 2016 yılı genişletilmiş 3. baskısı diğer baskılara oranla çok daha hacimli ve geniş bir

¹ Yenal Ünal, "Türk Düşünce Dünyasının Gelişimi ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Bakış Dergisi-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 37 Temmuz-Ağustos, Kırgızistan, 2013, s. 7-8.

yayın olarak ön plana çıkmaktadır. Öyle ki 2006 yılı baskısında Ülken hakkında yapılan çalışma adedi 195 olarak saptanmışken 2016 yılı baskısında bu sayı 343'e ulaşmıştır. Görüldüğü üzere son baskısında eser yeni bilgilerle olabildiğince zenginleştirilmiştir.

Armağan kitabının içeriğine göz atıldığında öncelikle önsöz bölümleriyle (s. 9-14) karşılaşmaktadır. Yazar her üç baskı için de hazırladığı önsözleri kitabın ilk sayfalarına almış ve çalışmanın serüveni hakkında okuyucuya bilgi vermiştir. Eserin sunuş yazısı (s. 15-22) Aykut Kazancıgil tarafından kaleme alınmıştır. "*Hayatım ve Eserlerim-Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası*" (s. 23-36) başlıklı kısımda Ülken'in kendi el yazısıyla 1960'lı yıllarda kaleme aldığı ve kendi hayat hikâyesini anlattığı önemli bir yazıya yer verilmiştir.

Cahit Tanyol tarafından kaleme alınan "*Hilmi Ziya Ülken'in Kişiliği ve Düşünce Dünyası*" (s. 37-40) başlıklı makalede yazarın Ülken hakkındaki kanaatleri ve düşünceleri özet olarak aktarılmıştır. Necati Öner'in kaleme aldığı "*Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken*" (s. 41-56) başlıklı yazı bir bütün halinde değerlendirildiğinde Ülken'in hayat hikâyesini, eğitimcilik vasfını ön plana çıkarmak suretiyle anlatmaya çalışmıştır. Öner, yine aynı şekilde Ülken'in elli yıllık çalışma hayatında farklı tarihlerde kaleme aldığı mühim eserleri ve bu eserleri fevkalade önemli kılan noktaları aydınlatmaya çalışmıştır. Kurtuluş Kayalı'nın yazdığı "*Türkiye'nin En Renkli ve En İnterdisipliner Entelektüeli: Hilmi Ziya Ülken*" (s. 57-66) ve "*İstikrarlı Bir Düşünce Tarihi Yazarı Olarak Hilmi Ziya Ülken*" (s. 67-76) adlı makalelerde bir düşünce tarihçisi olarak Ülken'in Türk fikir tarihinin gelişimi için önemi, düşüncelerindeki derinliğin 20. yüzyıl Türk entelektüeli üzerindeki etkileri, bir disiplin olarak felsefe ve sosyoloji kürsülerinin akademide yer almasında Ülken'in çabaları ve çıkarmış olduğu "*İnsan*" dergisinin Türk düşüncesinin gelişimine etkileri değerlendirilmiştir. Ayhan Vergili tarafından kaleme alınan "*Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası Hakkında Bir Değerlendirme*" (s. 77-93) başlıklı yazıda yine en genel hatlarıyla Ülke'in felsefeciliği ve yayımladığı eserler hakkında bilgi verilmiştir. "*Hilmi Ziya Ülken Hakkında Yapılan Çalışmalar*" (s. 95-100) adlı bölümde Ülken üzerine yapılan çalışmalara temas edildiği gibi "*Bibliyografyada Uygulanan Metod*" başlığı altında Hilmi Ziya Ülke'nin, 1437'yi bulan eserlerinin toplanması, okuyucuya sunulması sürecinde hangi metot ve usul dairesinde hareket edildiği açıklanmıştır. "*Hilmi Ziya Ülken Bibliyografyası 1918-1974*" başlıklı bölüm iki ana kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda Ülken'in kaleme aldığı 1437 adet eser, yıl yıl liste olarak verildiği gibi ikinci kısımda yine Ülken hakkında yapılan ve sayıları 343'e ulaşan araştırma-inceleme cinsinden çalışmaların listesi sistematik olarak okuyucuya sunulmuştur. Kitabın muhtelif yerlerine okuyucunun aradığı bilgileri rahat bulabilmesi için 4 farklı dizin koyulduğu gibi yine kitabın son bölümlerinde Ülken'in muhtelif tarihlerde çekilmiş fotoğraflarına, kitaplarının kapak resimlerine ve el yazısı örneklerine yer verilmiştir.

Bu açıklamalarda sonra şunu ifade etmeliyiz ki geleceğin bilim, sanat ve felsefe temelinde sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için Türkiye gerçeklerinin tarihi ve fikirselle köklerinin bütüncül ve nesnel bir biçimde gün yüzüne çıkarılması

gerekmektedir. Bugünün Türkiye'sinin düşünsel bünyesinin ciddi anlamda değerlendirilmesi yapılmaksızın yarının Türkiye'sinin sağlıklı bir şekilde kurulması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Türk'ü ve Türkiye'yi anlamak için 73 yıllık yaşamının 50 yılını araştırmaya, incelemeye, yazmaya ayıran ve elde ettiği çok değerli bilgileri çeşitli yöntemlerle öğrencileri ve okuyucularıyla paylaşan Ülken'in hatırasını yaşatmak, eserlerini okumak, tartışmak ve tanıtmak Türk toplumunun daha sağlıklı bir yapıya kavuşabilmesi adına atılan önemli bir adım olacaktır.

Dolayısıyla Ayhan Vergili tarafından hazırlanan ve Ülken'in saptanabilen bütün çalışmalarını içine alan bu anma-armağan eseri onun yeniden anımsanması adına hem bir fırsat hem de bir vesiledir. Dolayısıyla Vergili'nin bu kıymetli kitabını Türk düşünce dünyası araştırmalarında yeni kıvılcımların ortaya çıkmasına katkı sağlayabilecek taze bir soluk olarak telakki edebiliriz.

